

VATIKAN ARŞİVLERİ'NDE OSMANLI DEVLETİ VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİNİN ARAŞTIRILMASI

CANAN PARMAKSIZOĞLU AKSOY*

ÖZ

Vatikan Arşivleri'nde birçok devletin tarihi ile ilgili arşiv belgesi bulunmaktadır. Vatikan Devleti'ne bağlı çok sayıda arşiv mevcuttur. Bunlardan merkezî devlet arşivi olan Vatikan Apostolik Arşivi, içerdiği belgelerin yaklaşık 85 kilometrelik yatay uzunluğuyla dünyanın en zengin arşivlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu arşivler Türkiye tarihi açısından da önem arz etmektedir. Zira Vatikan Arşivleri'nde Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili kaleme alınmış çok sayıda mektup ve rapor mevcuttur. Ancak söz konusu arşivlerde tarihimiz hakkında bilgi aktaran belgelerle ilgili arşivler tarafından hazırlanmış bir araştırma kataloğu bulunmamaktadır.

Bu makalede, Vatikan Arşivleri hakkında genel bilgi verilecektir. Bununla birlikte, Vatikan Arşivleri'nde Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarihiyle ilgili belgeler üzerine yapılmış çalışmadan bahsedilecek ve bu arşivlerde tarihimizle ilgili kaleme alınmış belgelerden örnekler sunabilmek amacıyla, bazı belgelerin bilgisi aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vatikan Arşivleri, Vatikan Apostolik Arşivi, İmanî Yayma Kongregasyonu Tarihî Arşivi, Vatikan Apostolik Kütüphanesi, Osmanlı-Papalık İlişkileri.

* Dr. Öğr. Gör., Milli Savunma Üniversitesi Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü / Papalık Şarkiyat Enstitüsü Doğu Kilise Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü Misafir Öğretim Üyesi (2022-2024), İstanbul/TÜRKİYE, cananparmaksizoglu1@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7149-5990

THE RESEARCH OF THE HISTORY OF THE OTTOMAN EMPIRE AND THE REPUBLIC OF TÜRKİYE IN THE VATICAN ARCHIVES

ABSTRACT

The Vatican Archives contain archival documents related to the history of many foreign states. The Vatican State has many historical archives. Among these, the Vatican Apostolic Archive, which is the central state archive, is considered to be one of the richest archives in the world, with a horizontal length of approximately 85 kilometers of documents. Vatican Archives are of great importance for our history as it contains it contains letters and reports on the Ottoman Empire and the Republic of Türkiye. However, there is not any archive research catalog in these archives on documents about our history. This article will give general information about Vatican Archives. In addition, a study on documents related to the history of the Ottoman Empire and the Republic of Türkiye in these archives will be mentioned and information about some of the documents will be given to present examples of documents related to our history in the Vatican Archives.

Keywords: Vatican Archives, Vatican Apostolic Archive, Historical Archive of Congregation for the Propagation of the Faith, Vatican Apostolic Library, Ottoman-Papal Relations.

Giriş: Papalık-Osmanlı Devleti ve Türkiye İlişkilerine Genel Bir Bakış

Osmanlı Devleti tarih boyunca erken dönemlerden itibaren başta Katolik inancının temsilcisi Papalık Devleti olmak üzere Katolik Avrupa Devletleri için bir tehdit olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin özellikle XV. yüzyıldan itibaren Avrupa'da hızla ilerleyişi ve fetihleri, Hristiyanlar arasında yüzyıllar boyunca korku yaratmıştır. Nitekim İtalyanların bugün bile dillerinde mevcut olan ve olumsuz hadiseler karşısında, özellikle korku duydukları durumlarda kullanmakta oldukları “*Mamma li Turchi! (Anneciğim Türkler!)*” deyiimi, temellerini XV. ve XVI. yüzyıldan almış olan işte bu tarihî Türk korkusundan kaynaklanmaktadır. İslam'ı temsil eden Türkler, Avrupa medeniyeti için daima kendilerinden olmayanı, “öteki”ni temsil etmişlerdir¹. Hristiyanlık inancının tehlikeye düşebileceği ve bir gün kendi topraklarının da Osmanlılar tarafından fethedilebileceği endişesinden dolayı Katolik Avrupalılar ve Katolik Kilisesi'nin temsilcileri tarafından Osmanlılar hakkında haber taşıyan sayısız rapor ve mektup yazılmış, bu rapor ve mektuplar düzenli olarak dünyanın farklı yerlerinden ve Osmanlı topraklarından Papalık Devleti'ne gönderilmiş, içerdikleri bilgiler Papa'nın dikkatine sunulmuştur. Papalık, Avrupa'nın birliği ve Hristiyanlık için tehdit teşkil eden Osmanlı Devleti'ne karşı daima karşı cephede yer almış, Avrupalı devletleri çoğu kez birleştirmeye çalışarak kurduğu kutsal ittifaklarla Osmanlılara karşı savaşa teşvik etmiştir.

Yeni Çağ'da daha çok savaşlarla sonuçlanan ittifaklarla ve husumetle seyreden bu ilişkilerin Yakın Çağ'a özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, aktif bir diplomasi aracılığıyla yön değiştirdiği görülmektedir. Vatikan Arşivleri'nde yapılan uzun süreli araştırmalarda bu dönemde ilişkilerin daha müspet bir şekilde seyretmiş olduğunu gösteren belgelerin mevcut olduğu tespit edilmiştir. İçerdikleri ana konular farklı olmakla birlikte Osmanlı Devleti ve Osmanlılar hakkında Papalık'a bu dönemde de sıklıkla mektup ve raporlar gönderilmiş; Osmanlı Devleti, Papalık ve Hristiyan Avrupa için önemini muhafaza etmiştir. Osmanlı tebaası Hristiyan halklar, Osmanlı Devleti'nin stratejik konumu ve Hristiyanlar tarafından kutsal olarak kabul edilen birçok yerin Osmanlı sınırları içinde yer alması şüphesiz bu durumun başlıca sebeplerindendir. Gayriresmî bir hüviyette olsa da Osmanlı-Papalık ilişkileri ve iki devlet arasındaki yazışmalar, Osmanlı Devleti dâhilinde Papa'nın dinî otoritesini kabul eden topluluklar vasıtasıyla da sürekli olarak

1 Mustafa Soykut, **Papalık ve Venedik Belgelerinde Avrupa'nın Birliği ve Osmanlı Devleti (1453-1683)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s.17, 24.

devam etmiştir. Dolayısıyla bugün Vatikan Devleti Arşivleri'nde tarihimiz hakkında birçok belge yer almaktadır. Nihayetinde 1960 senesinde Türkiye Cumhuriyeti ile 1929'da imzalanan Lateran Anlaşmaları ile kurulan Vatikan Devleti arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasıyla iki devlet arasındaki ilişkiler resmî bir boyut kazanmıştır.

I. Vatikan Arşivleri

Vatikan Arşivleri, dünyanın en zengin arşivlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Burada birçok ülkenin tarihiyle ilgili milyonlarca arşiv belgesi mevcuttur. Belgeleri kaleme alanlar ise farklı milletlere mensuptur. Dünyanın dört bir yanında mevcut olan Katolik dinî kurumlarından ve temsilciliklerden Vatikan Devleti'ne gönderilmiş belgeleri barındırması ve Katolik ruhban sınıfında “millet” kavramının mevcut olmaması sebebiyle, burada bulunan belgeler herhangi bir millî siyasi görüşü yansıtmamaktadır. Bu sebeple, söz konusu belgeler, tüm dünyada itibar görmekte; tarihî vakalarda kanıt olarak kullanılmakta ve referans niteliği taşımaktadır. Vatikan Arşivleri'nde Türk tarihinin farklı dilimlerine dair belgeler mevcuttur ve bu belgeler, Türk tarihinin pek çok meselesine ışık tutabilir ve çözüm getirebilir.

Vatikan Devleti'nin merkezî devlet arşivi “Archivio Apostolico Vaticano (Vatikan Apostolik Arşivi)”dur. 2020 senesine dek Archivio Segreto Vaticano (Vatikan Gizli/Özel Arşivi) adını taşıyan bu arşiv, 2020 tarihinde Papa Franciscus (2013-)'un kararıyla güncel adını almıştır. İtalyanca “segreto”, Latince “secretum” sözcüğü “gizli” ve “özel” anlamlarının yanında “şahsî” de demektir. Eski adıyla Vatikan Gizli/Özel Arşivi, bu adı aslen Papa'nın şahsî arşivi olmasından almıştır. Bu sebeple bu arşivi “gizli” sözcüğü yerine “özel” ya da “şahsî” olarak da tanımlamak mümkündür. Ancak günümüzde söz konusu arşivin “Apostolik” olarak adlandırılıyor olması zaten bu anlam tartışmalarını kalıcı olarak ortadan kaldırmıştır.

Vatikan Apostolik Arşivi, Vatikan Devleti'nin tarihî arşiv belgelerinin muhafaza edildiği ana kurumdur². Bu arşivde, XII. yüzyılın sonundan XX.

2 21 Mart 2005 tarihinde Papa II. Jean Paul tarafından Vatikan Arşivleri üzerine çıkarılmış olan kanunun 13. maddesine göre “Vatikan Gizli/Özel Arşivi, Vatikan Devleti'nin tarihî arşivlerinin daimî muhafaza organıdır ve Vatikan Devleti'nin merkezî arşividir”.

“*L'Archivio Segreto Vaticano è l'«organo di conservazione permanente degli archivi storici della Santa Sede e costituisce il suo Archivio centrale» (art. 13 § 1)*” Luca Carboni, Gli Archivi della Santa Sede-I: La legislazione archivistica della Santa Sede (parte I), “**Il Mondo degli Archivi**” - marzo 2014, notiziario on-line dell'Associazione Nazionale Archivistica Italiana, s.3.

yüzyılın ortalarına kadar uzanan yaklaşık 800 yıllık süreçte kaleme alınmış belgeler mevcuttur. Burada yer alan belgelerin yatay uzunluğu yaklaşık 85 km'dir³. Papalık Curia Meclisi Kurumları, Papalık Temsilcilikleri, Vatikan Konsilleri (I. ve II. Vatikan Konsili, Trento Konsili, Roma Konsili ve diğer Konsiller), nüfuzlu şahıs ve aileler (Boncompagni-Ludovisi, Borghese, Della Valle, Del Bufalo, Patrizi-Montoro, Rospigliosi-Gioeni, Ruspoli-Marescotti, Colonna ve diğer aileler) ve Katolik Kilisesi'ne ait belgeler, arşivde var olan tasniflerden yalnızca birkaçını oluşturmaktadır. Mevcut olan en eski tarihli arşiv belgesi 800 senesine aittir. Söz konusu arşivde yaklaşık 650 farklı indeks bulunmakla birlikte, her bir indeks ortalama olarak yaklaşık 200 adet ciltten oluşmaktadır⁴. 1881 senesinde Papa XIII. Leo (1878-1903)'un kararı ile araştırmacılara açılan Vatikan Apostolik Arşivi⁵, Papalık devirlerine yani Papaların görev sürelerine göre araştırmacılara açılmaktadır. Buna göre, günümüzde Vatikan Apostolik Arşivi'nde mevcut olan belgelerin Papa XII. Pius (1939-1958)'un ölüm yılı olan 1958 tarihine kadar kaleme alınmış olan bölümü araştırmacılara açıktır.

Vatikan Devleti'nin bir diğer zengin arşivi, "Archivio Storico della Congregazione de Propaganda Fide (İmanî Yayma Kongregasyonu Tarihi Arşivi)"⁶dir. Arşivin bulunduğu bu kurumun günümüzdeki adı "Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli"⁷dir. Bilindiği üzere, Papalık ile Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti arasında 1960 senesine dek resmî diplomatik ilişkiler kurulmamıştır. Ancak bu tarihe dek Papalık'ın, 1929'da imzalanan Lateran Anlaşmaları'ndan sonraki resmî adıyla Vatikan Devleti'nin İstanbul'da bir Gayriresmî Temsilciliği (Vicariato Apostolico) mevcut olmuştur. Papalık İstanbul Gayriresmî Temsilciliği, XIX. yüzyılın ikinci yarısına dek, 1622 senesinde kurulan bu kuruma bağlı olmuştur. Bu sebeple İstanbul'dan Papalık'a yazılan mektup ve raporların büyük kısmı bu kurumda toplanmıştır. Bu bakımdan söz konusu arşiv, bilhassa Osmanlı tarihi

3 Carboni, a.g.m., s.13.

4 Bk. **Sussidi per la Consultazione dell'Archivio Vaticano a cura della Direzione e degli Archivisti**, Vol. I, Studi e Testi, 45, Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano 1926, s.1-48.

5 Giacomo Martina, "L'apertura dell'Archivio Vaticano. Il significato di un centenario", **Archivum Historiae Pontificiae**, XIX, 1981; s.239-307; Sergio Pagano, "Leone XIII e l'apertura dell'Archivio Segreto Vaticano", **Leone XIII e gli studi storici, Atti del Convegno internazionale commemorativo** (Città del Vaticano, 30-31 ottobre 2003), a cura di Cosimo Semeraro, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2005, s.44-63 [Pontificio Comitato di Scienze Storiche, Atti e documenti, 21].

açısından büyük önem taşımaktadır. Papalık İstanbul Gayriresmî Temsilciliği ile İmanı Yayma Kongregasyonu Başkanlığı arasında yapılan yazışmalar, Osmanlı Devleti'nin güncel siyasi, sosyal ve ekonomik durumu, özellikle de başkent İstanbul hakkında çok yönlü, zengin bilgi barındırmaktadır. Burada bulunan belgelerde, XIX. yüzyılın en nüfuzlu Papalarından olarak kabul edilen Papa XIII. Leo ve Kardinalleri ile Sultan II. Abdülhamid ve Osmanlı hükûmeti arasında yapılan yazışmalar, XIX. yüzyıl Osmanlı diplomasisini göstermesi bakımından dikkat çekmektedir⁶.

Vatikan Devleti'nin, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarihiyle ilgili belgeler barındıran diğer arşivleri ise “Archivio Storico della Segreteria di Stato-Sezione per i Rapporti con gli Stati (Devlet Sekreterliği-Devletlerle İlişkiler Bölümü Tarihî Arşivi)”, bir başka deyişle Dışişleri Arşivi ve “Archivio Storico del Dicastero per le Chiese Orientali (Doğu Kiliseleri Dikasteri Tarihî Arşivi)”’dir. Papalık İstanbul Gayriresmî Temsilciliği (Vicariato Apostolico), XIX. yüzyılın son çeyreğinde Papalık tarafından bu kuruma bağlanmıştır. Dolayısıyla İstanbul'dan ve Osmanlı topraklarındaki tüm Papalık Temsilcilikleri ve Katolik dinî otoritelerinden Papalık'a gönderilen mektupların çoğu bahse konu arşivde yer almaktadır. Bunun yanında bir diğer Papalık Arşivi olan “Archivio Storico del Dicastero per la Dottrina della Fede (İnanç Doktrini Dikasteri Tarihî Arşivi)”’de de yine tarihimize ilgili bilgi barındıran önemli belgelerin mevcut olduğu da bilinmektedir.

Bu noktada Vatikan Arşivleri'nde Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarihiyle alakalı belgelerin kaleme alındıkları diller ve yazım şekilleri ile ilgili bilgi vermek de yerinde olacaktır. Bu belgelerin büyük çoğunluğu, eski İtalyanca ve Latince olarak kaleme alınmıştır. Geç dönemlere gelindiğinde, özellikle XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın ilk çeyreğine ait belgeler, bu dillerin yanında daha az olmak kaydıyla Fransızca olarak da kaleme alınmıştır. Çoğunluğu el yazısı ile kaleme alınmış bu arşiv malzemelerinin araştırmacılar tarafından doğru bir şekilde okunabilmesi için Vatikan arşiv belgelerinin tarihlendirilme metodu ve belgeleri kaleme alanların birbirlerine hitap şekilleri hakkında bilgi sahibi olmak son derece mühimdir. Papalık Devleti ve sonraki

6 Bu konuda kaleme alınmış, söz konusu arşivde yer alan belgelere bir örnek olarak belgenin birebir Türkçe çevirisinin sunulduğu bu makaleye bakılabilir. Canan Parmaksızoğlu, “Sultan II. Abdülhamid’in Papa XIII. Leo’yu İstanbul’a Daveti / Sultan Abdulhamid II’s Invitation to the Pope Leo XIII to Istanbul”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S 228, İstanbul 2017, s.145-158.

resmî adıyla Vatikan Devleti'nin siyasi yapısı bilindiği üzere birçok devletten farklıdır. Bu nedenle buradaki belgeleri doğru bir şekilde yorumlayabilmek için Vatikan Devleti'nin bürokratik olarak nasıl işlediğini, Katolik ruhban sınıfının hiyerarşik yapısını, devlet kurumlarının nasıl adlandırıldığını ve bu adların kısaltma şekillerini bilmek gerekmektedir.

“Biblioteca Apostolica Vaticana (Vatikan Apostolik Kütüphanesi)” ve söz konusu kütüphanenin arşivinde ise farklı tasniflere ait, Barberini ve Chigi, Colonna gibi soylu ailelerin arşiv mirasları da olmak üzere, 80.000 el yazması, 100.000 arşiv malzemesi, 8.400'ü XVI. yüzyıl ve öncesinde, binlercesi ise XVI. ve XVII. yüzyılda basılmış olmak üzere, 1.600.000 cilt antik ve modern matbaada basılmış matbu eser, büyük bir bölümü çizim ve gravürlerden oluşan 150.000 grafik ünite, 150.000 fotoğraf, 300.000 sikke ve madalyon mevcuttur. Kuruluşu XV. yüzyıla dayanan, Batı dünyasının en zengin ve gösterişli kütüphaneleri arasında kabul edilen kütüphane, tarihimize ışık tutacak öneme sahip, el yazması ve matbu olmak üzere nadir tarihî belgeler ve eserler ihtiva etmektedir⁷. Vatikan Apostolik Kütüphanesi'nde Türk tarihinin başlıca yazım kaynaklarından Osmanlıca el yazması eserler, bu kütüphanenin beş ayrı tasnifinde mevcuttur. Bulundukları fonlar, *vaticano*, *barberiniano*, *borgiano*, *chigiano* ve *rossiano*'dur. Bunların yanında, Arapça ve Farsça tasnifler de Osmanlıca yazmalar içermektedir. Kütüphanede bulunan Osmanlıca eserlerin büyük bir bölümü, meşhur Romalı seyyah Pietro Della Valle tarafından, bilhassa 1614-1615 senelerinde İstanbul'dan temin edilmiş, seyyahın 1652 senesinde ölümünden sonra 1718'de varisi ve yeğeni Rinaldo del Bufalo tarafından Papa XI. Clemens (1700-1721)'e hediye yolu ile Vatikan Apostolik Kütüphanesi'ne girmiştir. Bazı Osmanlıca el yazmaları da Vatikan'a 1607 ile 1609 arasında görev yapmış Malta Engizisyon Yargıcı tarafından verilmiştir. Bugün bu el yazmalarını tanıtan, kütüphaneye ait güncel bir katalog bulunmamaktadır. Ancak ünlü İtalyan Türkolog Ettore Rossi, 1953 senesinde Vatikan Kütüphanesi tarafından yayınlanan *Elenco Dei Manoscritti Turchi Della Biblioteca Vaticana, Vaticani-Barberiniani-Borgiani-Rossiani-Chigiani*

7 Vatikan Arşivleri, Vatikan Apostolik Kütüphanesi, Kütüphane Arşivi ve tarihimizle ilgili eserlerle ilgili bilgi, yukarıda verilenlerden daha detaylı olmak üzere 2019 senesinde 2. Uluslararası Arşiv Kongresi'nde “Türk Tarih Yazımında Vatikan Arşivleri” başlığı altında sunulmuş ve ardından yayınlanmıştır. Bk. Canan Parmaksızoğlu, “Türk Tarih Yazımında Vatikan Arşivleri”, **T.C. Cumhurbaşkanlığı Himayelerinde 2. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi Bildiri Kitabı**, I. Cilt, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Ankara 2019, s.209-212.

adlı eserinde, Kütüphane Arşivi'nde mevcut olan 473 adet Osmanlıca eseri derleyip bir katalog şeklinde sunmuştur⁸. Kütüphanede bu eserlerin haricinde daha birçok Osmanlıca yazma olduğu bilinmekle birlikte bu eserler, bazı Türk ve İtalyan araştırmacıların çalışmalarına rağmen henüz tam olarak tasnif edilmemiştir. Osmanlıca eserlere dair verilen bilgilerin çoğu, Ettore Rossi'nin ve Giorgio Levi Della Vida'nın eserlerinden faydalanarak elde edilmiştir⁹.

II. Vatikan Arşivleri'nde Tarihimize İlgili Belgelerin Araştırılması

Vatikan Arşivleri'nde Türk tarihinin farklı dilimlerine dair belgeler mevcuttur ve bu belgelerin Türk tarihinin pek çok meselelerini aydınatabileceği aşikardır. Ancak bu arşivlerde, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti ile alakalı olarak hazırlanmış herhangi bir arşiv araştırma kataloğu bulunmamaktadır. Bununla birlikte, tarihimizle ilgili belgeler birbirinden farklı tasniflerde, düzensiz bir şekilde yer almaktadır. Bu durum, araştırma yapmayı zorlu hâle getirmektedir. Bu sebeple 2021 senesinin Eylül ayında 2019-2021 arasında gerçekleştirilen “Vatikan Arşivleri'nde Tarihimize İlgili Belgelerin Araştırılması 1800-1939” projesi çerçevesinde “Vatikan Arşivleri'nde Tarihimize İlgili Belgelerin Araştırılması” adlı kitap yayınlanmıştır¹⁰. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları Genel Müdürlüğü desteği ile hayata geçen bu araştırma projesi, 1800 ile 1939 tarihleri arasında Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi ile ilgili kaleme alınmış olan belgelerin araştırılmasını, tespit edilmesini, kataloglanmasını ve kitaplaştırılmasını kapsamaktadır. Proje kapsamında Vatikan Arşivleri'nde mevcut olan konu ile ilgili olarak kaleme alınmış yaklaşık 1.000 adet belge kataloglanmış ve kitapta sunulmuştur. Söz konusu belgeler proje kapsamında detaylı bir şekilde kataloglandırılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmaları bir envanter olarak da tanımlamak mümkündür. Projenin amacı, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından önem taşıyan belgeleri, konu ile ilgili araştırmacılara sunarak onlara söz konusu belgeler hakkında genel bir bilgiye ulaşma imkânı verilmesi olmuştur.

8 Ettore Rossi, **Elenco Dei Manoscritti Turchi Della Biblioteca Vaticana, Vaticani-Barberiniani-Borgiani-Rossiani-Chigiani**, Studi e Testi 174, Biblioteca Vaticana Apostolica, Città del Vaticano 1953, s.VII-VIII, XI.

9 Bk. Giorgio Levi Della Vida, **Elenco dei manoscritti arabo-islamici della Biblioteca Vaticana: Vaticani, Barberiniani, Borgiani, Rossiani**, Città del Vaticano 1935; Giorgio Levi Della Vida, **Ricerche sulla formazione del più antico fondo dei manoscritti orientali della Biblioteca Vaticana**, Studi e Testi 92, Biblioteca Vaticana Apostolica, Città del Vaticano 1939.

10 Bk. Canan Parmaksızoğlu Aksoy, Rinaldo Marmara, **Vatikan Arşivleri'nde Tarihimize İlgili Belgelerin Araştırılması**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2021.

Bu çalışma kapsamında Vatikan Devleti'nin yukarıda bilgisi verilen iki önemli arşivinde araştırma yapılmış ve burada tespit edilen bazı belgeler kataloglanmıştır. Bu arşivler, “Archivio Apostolico Vaticano” (Vatikan Apostolik Arşivi) ve Archivio Storico della Congregazione de Propaganda Fide (İmanı Yayma Kongregasyonu Tarihî Arşivi)'dir. Proje kapsamında yayınlanan bu kitabın ilk bölümünde kitapta kullanılan adıyla Congregazione de Propaganda Fide Arşivi'nde mevcut olan 500 adet belgenin, ikinci bölümünde ise Vatikan Apostolik Arşivi'nde mevcut olan 500 adet belgenin katalog bilgisi bulunmaktadır. Bu çalışmada iki farklı arşivden araştırma yapılmış olmasının sebebi, araştırmacılara bu arşivleri ve içerdikleri belgeleri genel olarak tanıtmaya amacı olmuştur. Araştırma için bu arşivlerin seçilmesinin nedeni ise Vatikan Devleti'ne bağlı diğer arşivlere kıyasla tarihimize ile ilgili bilgi aktaran çok daha fazla sayıda mektup ve raporun bu iki arşivde mevcut olduğunun gözlenmiş olmasıdır. Bununla birlikte, bahsedildiği üzere Vatikan Arşivleri'nde Osmanlı ve Türkiye tarihi üzerine çok sayıda belge vardır ve elbette bunların tümünü bu çalışma kapsamında kataloglamak mümkün olmamıştır. Bu sebeple bu çalışmada ilgili araştırmacılara bir yelpaze şeklinde söz konusu arşivlerdeki belgeler ve belge zenginliği hakkında genel bilgi sunmak amaçlanmıştır.

Bununla birlikte, projenin başlangıç tarihi olan 2019 senesinin Ocak ayında bu arşivlerde araştırmacılara Papa XI. Pius (1922-1939) döneminin sonuna dek olan belgeler açık olduğundan, bu çalışma kapsamında 1800 senesinden 1939 senesine kadar olan süreçte kaleme alınmış olan belgeler araştırılmıştır. İleriki zamanlarda bu çalışmaya devam edilmesi ve Osmanlı ve Cumhuriyet tarihinin farklı dönemleri hakkındaki belgelerin de tespit edilerek kataloglanması hedeflenmektedir. Bu kapsamda, kitabın içeriği ile ilgili önemli bir hususu belirtmek gerekmektedir. Kitabı oluşturan kataloglarda yer alan bilgiler, belgelerde yazıldığı şeklinin doğrudan çevirisi olarak dikkate sunulmuştur. Kullanılan terimler, kaleme alan şahısların kullandıkları sözcüklerin birebir Türkçesidir. Eserin hazırlanma aşamasında bu yöntemin kullanılma sebebi, belgelerdeki bilgilerin tarafsız olarak verilmesi ve hangi şekilde kaleme alındıklarını okuyucuya gösterme gayretidir.

III. Vatikan Arşivleri'nde Tarihimize İle İlgili Kaleme Alınmış Bazı Belgelerin Kataloğu

Yukarıda bahsedilmiş olan çalışma kapsamında hazırlanan kitapta yer alan bazı belgelerin katalog bilgisi, Vatikan Arşivleri'nde yakın tarihimize ile ilgili belgelere örnek teşkil etmesi amacıyla aşağıda sunulmuştur.

Congregazione “de PROPAGANDA FIDE” ARCHIVIO STORICO
NUOVA SERIE, RUBRICA N.126/1893, VOL.25

Proje Kapsamında Belge no.	Vatikan Arşivi Sayfa no.	Evrağın Tarihi	Vatikan Protokol no.	Konu
69	18-51	1893	1368	Papalık Kudüs Patriği Monsenyör L. Piavi tarafından Propaganda Fide Kurumu Başkanı Kardinal Ledochowski'ye hitaben yazılmış, Patriğin, Osmanlı topraklarında bulunan Patrikhanelerinin otoritesini genişletmek ve daha geniş sınırlara yaymak üzerine tasarılarını sunduğu, konunun Osmanlı Hükûmeti ile istişare edilmesi ve bu hususta Osmanlı Hükûmeti'nin tavrı üzerine kaleme alınmış mektuptur ¹¹ .
75	144-147	1893	5126	Papalık Kutsal Topraklar Patriği Monsenyör L. Piavi tarafından Propaganda Fide Kurumuna hitaben yazılmış, Fransa'nın “Kutsal Topraklar”daki Hristiyan halkı ve kurumları himaye etmesi konulu mektuptur ¹² .
80	503-505	19 Temmuz 1894	8697	Papalık İstanbul Gayriresmî Temsilcisi Monsenyör Augusto Bonetti tarafından Propaganda Fide Kurumu Başkanı Kardinal Ledochowski'ye hitaben yazılmış, İstanbul'da meydana gelen deprem hakkında bilgi aktaran mektuptur ¹³ .

11 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.32.

12 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.33.

13 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s. 34.

Congregazione “de PROPAGANDA FIDE” ARCHIVIO STORICO
NUOVA SERIE, RUBRICA N.109/1895, VOL.69

93	828r-830v	1895	14046	Papalık İşkodra Başepiskoposu Monsenyör Pasquale Guerini'nin, “Arnavutluk” Episkoposları adına Papa'nın Sultan II. Abdülhamid ile görüşmesi hususunda kaleme aldığı mektuptur ¹⁴ .
95	882r-884v	27 Ekim 1895	15273	Papalık Sofya ve Filibe Gayriresmî Temsilcisi Monsenyör Roberto Menini tarafından Propaganda Fide Kurumu Başkanı Kardinal Ledochowski'ye Filibe'den gönderilmiş, bölgedeki siyasi durum hakkında bilgi aktaran rapordur. Raporda, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne ait söz konusu topraklar üzerinde izlediği siyaset hakkında bilgi aktarılır ¹⁵ .

349

Congregazione “de PROPAGANDA FIDE” ARCHIVIO STORICO
NUOVA SERIE, RUBRICA N.109/1896, VOL.94

103	364r-372v	27 Haziran 1895	14000	Papalık İşkodra Başepiskoposu Monsenyör Pasquale Guerini'nin, “Arnavutluk”'ta yaşayan Osmanlı tebaası Katolikler ile ilgili olarak Padişah'a bir mektup gönderilmesi hususunda kaleme alınmış olan mektuptur ¹⁶ .
104	373r-374v	27 Mart 1896	17741	Papalık İşkodra Başepiskoposu Monsenyör Pasquale Guerini'nin, Başepiskoposluk'tan Padişah'a Katolik inancının korunması hususunda bulunulan talep hakkında kaleme almış olduğu mektuptur ¹⁷ .

14 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.38.

15 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.38.

16 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.40.

17 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.40.

Congregazione “de PROPAGANDA FIDE” ARCHIVIO STORICO
NUOVA SERIE, RUBRICA N.126/1897, VOL.116

157	533r-534v	4 Ekim 1897	25620	Kudüs Latin Patriği Monsenyör Lodovico Piavi tarafından Propaganda Fide Kurumu Başkanı Kardinal Ledochowski'ye gönderilmiş, Rusların kutsal ibadet yerlerini kontrol etme tasarıları üzerine yazılmış mektuptur. Mektupta, Hristiyan tebaanın Sultan'ın fermanı ile elde etmiş oldukları haklardan, Fransız himayesinden ve bölgedeki güncel siyasi durumdan bahsedilir ¹⁸ .
-----	-----------	----------------	-------	---

Congregazione “de PROPAGANDA FIDE” ARCHIVIO STORICO
NUOVA SERIE, RUBRICA N.109/1905, VOL.325

350

256	356r-359r	24 Haziran 1905	68191	İstanbul Pera'da yer alan Saint Antuan Kilisesi'nden Propaganda Fide Kurumu Başkanı Kardinal Gotti'ye, Edirne'de vuku bulan yangın hakkında detaylı bilgi aktaran ve yangının bıraktığı ağır hasarın telafisi için maddi yardım talep edilen mektuptur. Mektupta şu sözcükler dikkat çekmektedir: “II. Abdülhamid Han'ın cülus yıl dönümü olan 2 Şubat gecesi, sabah 3'e doğru, Rum şehrine yakın bir evde, büyük Edirne yangını başladı” ¹⁹ .
-----	-----------	--------------------	-------	---

18 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.52.

19 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.72.

Congregazione “de PROPAGANDA FIDE” ARCHIVIO STORICO
NUOVA SERIE, RUBRICA N.109/1908, VOL.447

277	25r-28v	14 Kasım 1895	15649	Papalık Üsküp Başepiskoposu tarafından Propaganda Fide Kurumu Başkanı'na gönderilmiş, Sultan II. Abdülhamid'in Papalık Üsküp Temsilciliği'nin Prizren'e taşınması kararı hakkında yazılmış mektuptur ²⁰ .
287	362r-371v	Ocak 1899	32016	Papalık'ın ziyaretçi yetkilisi Agostino Zubac tarafından Üsküp'ten Papalık'a gönderilmiş, Prizren'de meydana gelen hadiseler ve bu hususta bölgedeki Osmanlı Hükûmeti ile yapılan resmî yazışmaları içeren mektuplardır ²¹ .

Congregazione “de PROPAGANDA FIDE” ARCHIVIO STORICO
NUOVA SERIE, RUBRICA N.109/1911, VOL.501

332	121r-127v	11 Nisan 1911	729	Papalık İşkodra Başepiskoposu Monsenyör Giacomo Sereggi tarafından Propaganda Fide Kurumu Başkanı Kardinal Gotti'ye gönderilmiş, bölgedeki Türkler ve güncel vaziyet ilgili bilgi aktaran rapordur ²² .
-----	-----------	------------------	-----	--

20 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.78.

21 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.80.

22 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.86.

Congregazione “de PROPAGANDA FIDE” ARCHIVIO STORICO
NUOVA SERIE, RUBRICA N.126/1917, VOL.592

463	59r-62v	28 Mart 1915	583	Papalık İstanbul Gayriresmî Temsilcilisi Monsenyör Angelo Dolci tarafından Propaganda Fide Kurumu Başkanı Kardinal Gotti'ye gönderilmiş, yaşanan savaş ve Osmanlı tebaası Katolik gayrimüslimlerin Fransa tarafından himaye edilmesi konularında yazılmış mektuptur.
464	63r-65v	4 Nisan 1915	583/27	Papalık İstanbul Gayriresmî Temsilcilisi Monsenyör Angelo Dolci tarafından Propaganda Fide Kurumu Başkanı Kardinal Gotti'ye gönderilmiş, Osmanlı Hükûmeti'nin Papa tarafından yeni atanan Episkoposları resmî olarak tanınması meselesi, Papalık Kutsal Topraklar Başrahibi ve Papalık Beyrut Gayriresmî Temsilcisi Giannini'nin Sultan'ın huzuruna kabul edilmeleri üzerine yazılmış mektuptur.
469	107r-108v	22 Eylül 1915	1551	Papalık İstanbul Gayriresmî Temsilcilisi Monsenyör Angelo Dolci tarafından Propaganda Fide Kurumu Başkanı Kardinal Gotti'ye gönderilmiş, Papa'nın I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi için yapmış olduğu barış çağrısı ve söz konusu çağrıya Osmanlı Hükûmeti'nin ve İstanbul basınının tepkisi üzerine yazılmış mektuptur.
489	458r-460v	27 Mart 1917	812/397	Papalık İstanbul Gayriresmî Temsilcilisi Monsenyör Angelo Dolci tarafından İstanbul'dan Propaganda Fide Kurumu Başkanı Kardinal Serafini'ye gönderilmiş, Papalık resmî yayın organı Osservatore Romano'da Osmanlı topraklarındaki savaş esirleri üzerine yazılmış makalenin Osmanlı yayın organı <i>Hilal</i> 'de yayınlanmış olduğunu bildiren mektuptur ²³ .

23 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.124.

SONUÇ

Yukarıda bilgisi verilmiş belgelerden de anlaşılacağı üzere, Vatikan Arşivleri'nde Türk tarihinin farklı dönemleri hakkında detaylı bilgi aktaran belgeler mevcuttur. Bu bakımdan bu arşivler, tarih yazıcılığımız için değer taşımaktadır. Bununla birlikte söz konusu arşivlerde henüz dokunulmamış ve tasnif edilmemiş birçok tarihî belgenin de mevcut olduğunu önemle belirtmek gerekir. Ancak bu arşivlerde birçok devletin tarihi ile ilgili araştırma kataloğu mevcut olmasına rağmen, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti ile alakalı belgelerin bilgisini içeren herhangi bir kataloğun mevcut olmaması, hem tarihimizin araştırılmasını hem de buradaki belgelerin Türk tarihinin ne denli derinlerine inebileceği konusunda fikir yürütülmesini zorlu kılmaktadır.

İntihal Taraması <i>Plagiarism Detection</i>	Bu makale intihal taramasından geçirildi. (https://intihal.net/) <i>This paper was checked for plagiarism. (https://intihal.net/)</i>
Etik Beyan <i>Ethical Statement</i>	Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. <i>There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.</i>
Açık Erişim Lisansı <i>Open Access License</i>	Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. <i>This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License</i>

KAYNAKÇA

Archivio Apostolico Vaticano

Archivio Storico della Congregazione de Propaganda Fide

Archivio Storico della Segreteria di Stato-Sezione per i Rapporti con gli Stati

Archivio Storico del Dicastero per le Chiese Orientali

Archivio Storico del Dicastero per la Dottrina della Fede

Carboni Luca, Gli Archivi della Santa Sede-I: La legislazione archivistica della Santa Sede (parte I), “**Il Mondo degli Archivi**”- marzo 2014, notiziario on-line dell’Associazione Nazionale Archivistica Italiana, s.1-22.

Della Vida Giorgio Levi, **Elenco dei manoscritti arabo-islamici della Biblioteca Vaticana: Vaticani, Barberiniani, Borgiani, Rossiani**, Città del Vaticano 1935.

Della Vida Giorgio Levi, **Ricerche sulla formazione del più antico fondo dei manoscritti orientali della Biblioteca Vaticana**, Studi e Testi 92, Biblioteca Vaticana Apostolica, Città del Vaticano 1939.

Martina Giacomo, “L’apertura dell’Archivio Vaticano. Il significato di un centenario”, **Archivum Historiae Pontificiae**, XIX, 1981, s.239-307.

Pagano Sergio, “Leone XIII e l’apertura dell’Archivio Segreto Vaticano”, **Leone XIII e gli studi storici, Atti del Convegno internazionale commemorativo** (Città del Vaticano, 30-31 ottobre 2003), a cura di Cosimo Semeraro, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana 2005, s.44-63 [Pontificio Comitato di Scienze Storiche, Atti e documenti, 21].

Parmaksızoğlu Aksoy Canan, Marmara Rinaldo, **Vatikan Arşivleri’nde Tarihimiz ile İlgili Belgelerin Araştırılması**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2021.

Parmaksızoğlu Canan, “Sultan II. Abdülhamid’in Papa XIII. Leo’yu İstanbul’a Daveti / Sultan Abdulhamid II’s Invitation to the Pope Leo XIII to Istanbul”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S 228, İstanbul 2017, s.145-158.

Parmaksızoğlu Canan, “Türk Tarih Yazımında Vatikan Arşivleri”, **T.C. Cumhurbaşkanlığı Himayelerinde 2. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası**

Arşiv Kongresi Bildiri Kitabı, I. Cilt, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Ankara 2019, s.209-212.

Rossi Ettore, **Elenco Dei Manoscritti Turchi Della Biblioteca Vaticana, Vaticani-Barberiniani-Borgiani-Rossiani-Chigiani**, Studi e Testi 174, Biblioteca Vaticana Apostolica, Città del Vaticano 1953.

Soykut Mustafa, **Papalık ve Venedik Belgelerinde Avrupa'nın Birliği ve Osmanlı Devleti (1453-1683)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

Sussidi per la Consultazione dell'Archivio Vaticano a cura della Direzione e degli Archivisti, Vol. I, Studi e Testi, 45, Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano 1926.

